

ԱԳՐՈՊԱՐԵՆԱՅԻՆ ԱՐՏԱԴՐԱՆՔԻ ԱՐՏԱՀԱՆՄԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

Աշոտ Խաչատուրի Մարկոսյան Աշոտ Պողոսի Խաչատուրյան

Հոդվածը ստացվել է՝ 04.10.22, ուղարկվել է գրախոսման՝ 06.10.22., երաշխավորվել է տպագրության՝ 26.10.22

Ներածություն: Հանքարդյունաբերությունից հետո Հայաստանի արտահանման ամենամեծ ոլորտներից մեկը ագրոպարենային համալիրն է: Հայաստանի ագրովերամշակող արդյունաբերությունը դեռևս խորհրդային շրջանից սկսած և այժմ էլ համարվում է երկրի տնտեսության կարևորագույն և բարձր արդյունավետությամբ աշխատող ճյուղերից մեկը: Այն կարևոր է ինչպես գյուղական համայնքների զբաղվածության, այնպես էլ պարենային, տնտեսական անվտանգության և ագրոպարենային շուկայի ձևավորման ու պարենի կայուն մատակարարման առումով:

Խորհրդային տարիներին այս ոլորտում Հայաստանը արտահանման որևէ խնդիր չուներ: Ներքին սպառումից բացի, ավելացած գյուղ. մթերքն ամբողջությամբ՝ թարմ ու վերամշակված տեսքով, արտահանվում էր Խորհրդային Միության երկրներ: Երրորդ Հանրապետության գոյության առաջին տարիներին կարճ ժամանակ էր պետք հասկանալու համար, որ տնտեսությունը, տնտեսական քաղաքականությունն ու արտաքին առևտուրը միայն մրգի որակական հատկանիշներով կամ «հայկական կոնյակի» հին համբավով չի կարող զարգանալ: Այդտեղ գործում են տնտեսագիտության գրված ու չգրված օրենքներ, որոնք էլ «պայմանավորում» են շուկայի առաջարկի ու պահանջարկի հավասարակշռվածությունը: Ցավոք, երեսուն տարի է ՀՀ-ն չի կարողանում իր ունեցած պարենային արտադրանքով համաշխարհային շուկայում լուրջ դիրքեր զբաղեցնել ու ընդլայնել իր շուկան: Մեր ունեցած պոտենցիալի համեմատությամբ, արտահանման ծավալները չնչին են: Հետևաբար անհրաժեշտ է վերագնահատել իրավիճակն ու համապատասխան դիրքավորվել: Այս հոդվածով նպատակ ունենք ներկայացնելու ագրոպարենային համալիրի այն ճյուղերը, որոնք հեռանկարային են ՀՀ-ի համար արտահանման տեսակետից, ինչպես նաև դրանցում արվելիք անհրաժեշտ քայլերը, որոնք կնպաստեն արտահանման ծավալների աճին:

Ներկայումս Ռուսական շուկան, ելնելով համաշխարհային զարգացումներից, ստեղծված իրավիճակից, կարիք ունի թարմ և մշակված սննդամթերքի մեծ քանակության: Հայաստանի գյուղատնտեսությունը դրանց ոչ մեծ մասի պահանջարկը բավարարելու լուրջ պոտենցիալ ունի: Ուստի այս համատեքստում կարևորվում է ագրոպարենային արտադրանքի արտահանման խթանման մեխանիզմների բացահայտումը, ինչն էլ պայմանավորում է մեր **հետազոտության արդիականությունը:**

Հետազոտության **նպատակը** ագրոպարենային արտադրանքի արտահանման ոլորտի հիմնախնդիրների բացահայտումն է, որի համար ուսումնասիրվել

են արտահանման հնարավորությունները, ինչն էլ քննության է առնվել տնտեսական զարգացման տարբեր տեսանկյուններից:

Գրականության վերլուծություն: Արդի զարգացումների արդյունքում գյուղատնտեսության պետական կարգավորումը զարգացած շուկայական տնտեսության մեջ դարձել է գյուղատնտեսական քաղաքականության անբաժանելի տարր: Ավելին, շուկայական հարաբերությունների զարգացմանը զուգընթաց տնտեսության պետական կարգավորման համակարգը ոչ միայն չի կորցնում իր նշանակությունը, այլ ընդհակառակը, ավելի է բարդանում ու կատարելագործվում¹:

Ա. Բուրդան առաջարկում է օգտագործել «ագրարային ներուժի» հայեցակարգը՝ արտացոլելու գյուղատնտեսական ձեռնարկությունների սկզբնական հնարավորությունները՝ ստեղծելու նոր արժեք, որը կարգավորվում է հենց գյուղատնտեսության ոլորտի արտադրական ռեսուրսների ամբողջությամբ²:

Վորոբյովը կարծում է, որ բնակչության պարենով ապահովումը պետք է լինի պետական կարգավորման և կառավարման առաջնահերթ օբյեկտ³:

Ցածր եկամուտ ունեցող գյուղատնտեսությունը, կախված բնական գործոններից և ունենալով արտադրության ընդգծված սեզոնային, ցիկլային բնույթ, արդյունաբերության համեմատ տեխնոլոգիապես ավելի հետամնաց արդյունաբերություն է:

Այնուամենայնիվ, գյուղատնտեսական արտադրանքը չի կարող վերարտադրվել այլ ոլորտներում կամ փոխարինվել այլ տեսակի ապրանքներով⁴:

Մեթոդաբանություն: Տեղեկատվության հավաքագրման համար կիրառվել են պատմական, համակարգային, նկարագրական, համեմատական վերլուծությունների, տնտեսավիճակագրական խմբավորումների մեթոդները:

Վերլուծություն: 20-րդ դարի սկզբներին Հայաստանում արդյունաբերության ճյուղերից համեմատաբար ամենազարգացածը սննդի արդյունաբերությունն էր: Դա պայմանավորված է հիմնականում երկու գործոնով. նախ՝ այս ճյուղի զարգացումը խոշոր ներդրումներ չի պահանջում և, ապահովում է բարձր շահույթ: Հայաստանի բարձրարժեք խաղողը, մրգերը, այնուհետ նաև բանջարեղենը, հիմք հանդիսացան ստեղծելու գինու, կոնյակի, պահածոների արդյունաբերական՝ այն ժամանակվա համար խոշոր արտադրություններ: Դեռևս 19-րդ դարի երկրորդ կեսին Արարատյան դաշտում հիմնվեց կոնյակի գործարանային արտադրություն: Երևանում հիմնվեց Շուստովի կոնյակի և գինու գործարանը, որը

¹ Захарова Г.П., Повышение эффективности мер государственной поддержки сельхозтоваропроизводителей в условиях кризиса, Вестник Казанского государственного аграрного университета, 2015. № 4 (38), с. 16-19

² Сагайдак А.Э., Земельная собственность и рента – М.: Агропромиздат, 1991, 80с.

³ Государственное регулирование сельского хозяйства: В.А. Воробьев, С.А. Константинов, В.Д. Шмыков и др. – Мн.: 1999, 157 с., 31

⁴ Романенко Г. А, Роль аграрной науки в реализации Государственной программы развития сельского хозяйства, Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. 2010. № 3., с. 13-14

գինված էր իր ժամանակին համապատասխան սարքավորումներով: Գինու և կոնյակի արտադրության արագ զարգացման շնորհիվ արդեն 1913թ.-ին սրա տեսակարար կշիռը արդյունաբերության համախառն արտադրանքում կազմում էր 35.3%: 1913թ.-ին արտադրվել է 188 հազար դեկալիտր գինի և 48 հազար դեկալիտր կոնյակ, ինչպես նաև 1 մլն պայմանական տուփ դեղձի և ծիրանի պահածո¹: Սրանք հիմնականում կոնյակի ու գինու հետ էին արտահանվում, որոնց պահանջարկն արտաքին շուկաներում արագորեն մեծանում էր:

Խորհրդային տարիներին, հետպատերազմյան Հայաստանում սննդի արդյունաբերությունը սկսեց մեծ թափով զարգանալ: Սրա համախառն արտադրանքի կառուցվածքում իրենց տեսակարար կշիռով առաջատարը խմիչքներն էին: Հաջորդում էին հացն ու հացաբուլկեղենը, հետո՝ պահածոները, ծխախոտը, հրուշակեղենը, կաթնամթերքը:

Գինեգործության և կոնյակագործության սրընթաց զարգացումը պայմանավորված էր բարձր շահավետությամբ: 1985թ.-ին գինիների արտադրությունը 1940-ի համեմատությամբ ավելացել էր շուրջ 9 անգամ, կոնյակինը՝ 17 անգամ: Հայաստանում արտադրվում էր ԽՍՀՄ կոնյակի գրեթե 25%-ը, գինիների՝ 3%-ը: 1988թ.-ին պահածոների արտադրությանը բաժին էր ընկնում սննդի արդյունաբերության ճյուղի համախառն արտադրանքի 10%-ը: Հայաստանի բաժինը ԽՍՀՄ պահածոների արտադրության մեջ կազմում էր 2,3%: Հայաստանում արտադրված պահածոների 75%-ն արտահանվում էր միության մյուս հանրապետություններ:

Գրեթե 150 տարի է, որ Հայաստանում արդյունաբերական մակարդակի են կոնյակագործությունն ու գինեգործությունը: Ահավասիք. 2010թ.-ին հանրապետությունից արտահանվել է 25,4 հազար տոննա կոնյակ²: Նույն տարում արտահանվել է 1,6 հազար տոննա գինի: 2018թ.-ին կոնյակի արտահանման ծավալները կազմել են 73,5 հազար տոննա, գինունը՝ 4,8: 2020թ.-ին արտահանվել է 202,5 հազար տոննա կոնյակ, 2021թ.-ին՝ 99,3 հազար տոննա: Անցած տարի արտահանվել է 5,4 հազար տոննա գինի: Փաստորեն, արտահանման ծավալները կայունորեն աճում են:

Արտահանման թվերն էլ, իրավիճակն էլ փաստում են՝ վերջին տասնամյակում գինեգործությունը Հայաստանում օրինաչափորեն վերելք է ապրում: Այս տարիներին առաջացան ընկերություններ, որոնք սկսեցին բարձրակարգ գինիներ արտադրել, հիմնելով իրենց սեփական խաղողագործական տնտեսությունները: ԽՍՀՄ-ում գինեգործությունն ուղղված էր աղանդերային թնդեցված գինիների արտադրությանը, որոնք մեծ շուկա ունեին: Այսօրվա աշխարհում գործում է գինու մոդա, որը վերջին տարիներին ինտենսիվորեն փոխվում է (սրա կենտրոնը ոչ պաշտոնապես համարվում են Մեծ Բրիտանիան ու ԱՄՆ-ը): Ոչ վաղ անցյալում աշխարհում առավելապես պահանջված էին սեղանի կարմիր գինիները, այս փուլում՝ մեծանում է սպիտակ գինիների պահանջարկը: Նախկին-

¹ Գ. Ավագյան, Հայաստան 1920-1990թթ. էջ 228

² <https://www.armstat.am/am/?nid=82&id=1252>

նում իրացման 80/20 հարաբերակցությունն էր՝ ի օգուտ կարմիրի, հիմա այն 70/30 է: Վերջին 4-5 տարիներին մեծացել է վարդագույն գինիների պահանջարկը: Աշխարհում գինեգործության մեջ գոյություն ունի նորաձևություն, կան հին աշխարհի գինիներ. Ֆրանսիա, Իտալիա, Իսպանիա, Պորտուգալիա: Նոր աշխարհի գինիներ. Չիլի, Արգենտինա, Ավստրալիա, Կալիֆորնիա և այլն: Հայաստանի ուղղվածությունը գինեգործության առումով արորիզեմ հայկական սորտերի օգտագործումն է գինեգործության մեջ: Հիմա աշխարհում գինու հետաքրքրություն կա այն երկրների հանդեպ, որոնք հանդիսանում են խաղողի և գինու հայրենիք. Հայաստան, Վրաստան, Ռումինիա և այլն: Այս տեղերում ստեղծվող գինիները վերջին տարիներին, պայմանավորված նոր համերով, լուրջ հետաքրքրություն են առաջացրել: Ազդել է նաև այն հանգամանքը, որ փոխվել է սպառողների կոնյունկտուրան: Ի տարբերություն նախկինի, սպառողների շուկան էապես երիտասարդացել է, տեղավորվելով 22-ից 43-44 տարեկանների միջակայքում: Այս տարիքային միջակայքը նորությունների կողմնակից է: Շուկայի զարգացումների առումով այս մոտեցումը Հայաստանում ևս նկատվում է: Հասկանալի է, որ հայկական խաղողը նոր չէ, բայց վերջին տարիներին սրանից ստացվող գինիների բազմազանությունը որոշակիորեն նոր է ու պահանջարկված: Սա կարևոր գործոն է, որի վրա հետագա տարիներին պետք է կառուցել մեր գինեգործության զարգացումը: Այսօր մեր արտադրած տեխնիկական խաղողի 80%-ը բաժին է ընկնում կոնյակի արտադրությանը: Գինեգործությանը մնում է 20%, այն էլ պետք է շատ բարձրորակ խաղող, որպեսզի գինի պատրաստվի: Կառավարության մոտեցումը մեր գինիները ցուցահանդեսներում և այլ կերպ ակտիվորեն գովազդելու առումով լավ է, բայց և «վտանգավոր», որովհետև աստիճանաբար բարձրանում է հայկական գինու պահանջարկը, մինչդեռ Հայաստանը չունի լուրջ քանակություններ այն բավարարելու համար: Հետևաբար, եթե ուզում ենք, որ մեր գինեգործությունը զարգանա, պետք է հստակ ծրագրավորված, ժամանակակից խաղողագործություն ունենալ, հաշվի առնելով նաև բնակչիմայական փոփոխությունները, որ վերջին փուլում բավականին ակտիվորեն տեղի են ունենում: Հասկանալի է դառնում, որ Արարատյան դաշտում խաղողագործությունը հեռանկարային չէ: Այստեղ ստացվող խաղողի որակը լիովին չի համապատասխանում գինեգործության պահանջներին: Հետևաբար, մեզանում պետք է ավելի շատ զարգանա տեղանքային գինեգործությունը: Պետք է լինեն փոքր արտադրողներ, որոնք կարտադրեն քիչ քանակությամբ, բայց բարձրորակ գինիներ: Այդպես, որովհետև մեր արտադրության ծավալները փոքր են, ինքնարժեքը բարձր է և այդ առումով անմրցունակ, իսկ մենք իրավունք չունենք միջին որակի գինի արտադրելու, որովհետև չենք կարողանա մրցունակ լինել միջինից ցածր գնային սեգմենտում: Այնինչ, հատկապես ռուսական շուկայում իրացվող մեր գինիների զգալի մասը էժան ու միջին գնային սեգմենտում է: Հետևաբար, պարտադրված ենք բարձրորակ գինիներով մտնել միջինից բարձր գնային սեգմենտ: Սակայն, դրա համար ունենք որակյալ խաղողի մեծ խնդիր: Ժամանակակից համաշխարհային փորձի տեղայնացում է պետք Հայաստանում, որն էապես տարբերվում է մյուս գինեգործական տարածաշրջաններից իր

ընդգծված կոնտինենտալ կլիմայով, ինչը մի կողմից բերում է շատ բարձր որակի, մյուս կողմից էլ՝ լրացուցիչ ծախսերի: Շատ կարևոր մի գործոն ևս կա: Այն է, որ անհասկանալիորեն, Հայաստանում վերացրին կարանտինը, որը կոպիտ սխալ էր, քանի որ բերեց ֆիլոքսերա վնասատուի մեծ արագությամբ տարածմանը: Կառավարությունը պետք է փորձի կարանտինի կիրառմամբ պահել դեռևս չվարակված տարածքները: Այնինչ կառավարությունն ինքնահոսի է թողել ֆիլոքսերայի տարածումը և որևէ պայքարի միջոցառում գործնականում չի իրականացնում: Տասնամյակներ է, որ հանրապետության հյուսիս-արևելքում ու Արցախում ֆիլոքսերա կա և դա կարելի էր օգտագործել որպես լաբորատորիա: Այդ նպատակով, թեկուզև ուշացումով, այսօր պետք է ուսումնասիրել հայկական աբորիգեն սորտերը և սրանց կայունության աստիճանը ֆիլոքսերայի նկատմամբ, ճշտել, թե որ սորտերն են ավելի կայուն, հասկանալ, թե պատվաստման դեպքում հայկական աբորիգեն սորտերը որ պատվաստակալների վրա իրենց ինչպես կդրսևորեն: Պետք է ուսումնասիրել այս ուղղությամբ համաշխարհային փորձը: Այստեղ էլ գործունեության մեծ դաշտ կա, որով պետք է զբաղվել: Եթե պետությունը նպատակ ունի առաջիկա տարիներին ու տասնամյակներին ևս գինեգործություն, կոնյակագործություն ունենալ, ապա պետք է հնարավորինս արագ ֆիլոքսերայի դեմն առնել: Դրա համար, առաջնահերթ է գոնե կարանտինի վերականգնումը: Հիմա գինեգործ-կոնյակագործների մի մասը հիմնում է ֆրանսիական, իտալական սորտերի խաղողի այգիներ, մյուսները ձգտում են տեղական Ոսկեհատ, Կախերթի, Ռքածիթելի, Կանգուն սորտերի այգիներ հիմնել: Շատ կարևոր է խաղողագործության, գինեգործության և կոնյակագործության համապարփակ, համաչափ զարգացումը: Այլապես այն, ինչ կատարվում է վերջին տարիներին այս ոլորտում, հեռանկարի առումով ոչ մի լավ սպասելիք չի թողնում: Բացի վերոնշյալ հանգամանքներից, վերամշակողներն ու խաղողագործներն այսօր գործում են բոլորովին տարբեր հարթություններում: Այսօր Հայաստանից Ռուսաստան արտահանվող կոնյակը թերևս ամենաանորակն է Հայաստանի կոնյակագործության ամբողջ պատմության ընթացքում: Բացի Երևանի կոնյակի գործարանի արտադրանքից, մյուս արտահանողներից մեծ մասի դեպքում գործ ունենք կեղծված խմիչքի հետ, որը կոնյակ, առավել ևս՝ հայկական կոնյակ համարել չի կարելի: Իրենք՝ արտադրողները, դա չեն ժխտում, բայց և բացատրում են, որ դա ռուս սպառողի պահանջարկի արդյունքն է: Կոնյակի որակի բարձրացման պահանջները կարող են Հայաստանում խաղողագործության զարգացման համար նախադրյալներ ստեղծել: Եթե սկսեն բարձրորակ կոնյակ արտադրել, երկրում ստացվող խաղողի ծավալները չեն բավականացնի: Սա կարող է զարկ տալ խաղողագործությանը, բերքի ծավալները մեծացնելուն ու ծառայեցնելուն կոնյակի արտադրությանը: Բայց սրա համար մեր կառավարությունը պետք է արդյունավետ ծրագրեր մշակի:

Խորհրդային Հայաստանի վերջին տարիներին, մասնավորապես, 1988թ.-ին, հանրապետությունում արտադրվել է ավելի քան 75 հազար տոննա առաջին կարգի միս, 28,5 հազար տոննա երջիկեղեն, 28,2 հազար տոննա պանիր, գրեթե 490 մլն տուփ պահածո, 9,4 մլն գլանակ ծխախոտ, 9,3 մլն դեկալիտր խաղողի

գինի և 1,1 մլն դեկալիտր կոնյակ¹: Սրանք հիմնականում սննդամթերքի այն տեսակներն են, որոնց արտահանման, թեկուզ և, տեսական հնարավորություններ ունեն Հայաստանի Հանրապետությունը:

Անասնապահական արտադրանքի առումով մեր արտահանման հնարավորությունները, բացի ոչխարի մսից, առայժմ կարելի է ասել զրոյական են այն պարզ պատճառով, որ միայն ոչխարի մսի դեպքում է, որ ՀՀ-ն հիմնականում լիովին ինքնաբավ է եղել: Մնացածի դեպքում ինքնաբավության մակարդակն այնքան էլ բարձր չէ: Իհարկե, վերջին տարիներին ոչ մեծ քանակությամբ տարբեր տեսակների պանիրների արտահանում իրականացվում է: Ընդ որում, վերջին 10 տարիներին, չնայած նրան, որ կովերի գլխաքանակն էապես չի աճել, այդուհանդերձ, պանրի արտահանման ծավալներն ինչ-որ առումով շեշտակիորեն մեծացել են: Ահավասիք. 2007թ.-ին հանրապետությունում արտադրվել է 14,6 հազար տոննա պանիր, որից արտահանվել է 567 տոննա²: 2010թ.-ին արտադրվել է 17 հազար տոննա, որից արտահանվել է 496 տոննա³: 2013թ.-ին արտադրվել է 17,4 հազար տոննա պանիր, արտահանվել է 1,5 հազարը: 2016թ.-ին ունեցել ենք պանրի 22,3 հազար տոննայի արտադրություն, որից 5,5 հազար տոննան է արտահանվել⁴: 2018թ.-ին ունեցել ենք պանրի 4,3 հազար տոննայի արտահանում, 2019թ.-ին՝ 2,15 հազարի, 2020թ.-ին՝ մոտ 3 հազար տոննայի, և 2021-ին՝ ավելի քան 3 հազար տոննայի: Ընդ որում, բոլոր այս տարիներին կաթի արտադրության ծավալներն անկանոն պարբերականությամբ նվազել են: Ահավասիք. 2016թ.-ին արտադրվել է 754 հազար լիտր կաթ, 2018թ.-ին՝ 697 հազար, 2019թ.-ին՝ 668 հազար, 2020-ին՝ 654 և 2021թ.-ին՝ 670 հազար լիտր⁵: Նշենք, որ պանրի արտադրությունն ու արտահանումը Հայաստանում ավանդական է: Նախախորհրդային Հայաստանում, Լոռու տարածաշրջանում պանրի 2 գործարան էր գործում, և այն ժամանակի չափանիշներով որոշակի քանակությամբ պանիր էր արտահանվում: Սովետական շրջանում կային պանրի հազվագյուտ տեսակներ, որոնց ընդհանուր ծավալում Հայաստանի մասնաբաժինը բավականին մեծ էր՝ մի քանի տասնյակ տոկոս:

Այս փուլում պանրի արտահանման ծավալների մեծացման առումով հնարավորությունները մի կողմից մեծանում են, քանի որ պայմանավորված ռուս-ուկրաինական պատերազմով ամբողջ արևմտյան աշխարհը խզել է հարաբերությունները ՌԴ-ի հետ: Հիմա, ու թերևս առաջիկա տարիներին ևս, Ռուսաստանը ամեն տեսակի սննդամթերքի մեծ պահանջարկ է ունենալու: Այդ տեսանկյունից Հայաստանը զարգացումները ճիշտ օգտագործելու դեպքում

¹ Գ. Ավագյան, Հայաստանը 1920-1990թթ.. էջ 228-235

² https://www.armstat.am/file/article/sv_12_07a_121.pdf
https://www.armstat.am/file/article/ft_4nish_07_1.pdf

³ https://www.armstat.am/file/article/sv_12_10a_121.pdf

⁴ https://www.armstat.am/file/article/ft_4nish_11_1.pdf

⁵ https://armstat.am/file/article/sv_11_17a_121.pdf

⁶ https://armstat.am/file/article/sv_10_21a_121.pdf

կարող է այդ պահանջարկի մի փոքր մասն իր արտադրանքով լցնել: Բայց, ինչպես ցույց տրվեց, վերջին տարիներին ՀՀ-ում արտադրվող կաթի ծավալները նվազում են: Մյուս կողմից էլ, 2020թ.-ի արցախյան պատերազմի հետևանքով հայկական կողմը կորցրել է բավականին լուրջ մակերեսներով արոտավայրեր, ինչը բացասաբար է անդրադառնալու անասնազվաքանակի աճի վրա: Այդուհանդերձ, մասնագետների գնահատմամբ հանրապետությունում եղած շուրջ 1 մլն հա արոտավայրերի վիճակի բարելավման ու ճիշտ օգտագործման դեպքում հնարավոր է անասնազվաքանակի ավելացում: Արոտավայրերի վիճակի բարելավումը կառավարության գործառույթների շրջանակում է:

Ինչ վերաբերում է անասնապահական մյուս մթերքների թարմ կամ վերամշակված վիճակում արտահանման հնարավորություններին. Հայաստանի արտաքին առևտրի պատմությունն ու այսօրվա վիճակագրությունը փաստում են, որ այս ոլորտում առայժմ որևէ պոտենցիալ չունենք:

Հանրապետության եղած հեռանկարները բուսաբուծության ոլորտում են, առավելապես՝ պտղաբուծության և խաղողագործության: Բայց ունենք տոմատի մածուկի օրինակը, ինչը ցույց է տալիս, որ ոլորտում ճիշտ քաղաքականության իրականացման դեպքում հնարավոր են արտահանման նոր լուրջ տարբերակներ: 2000-ականների սկզբներին խորհրդատվական-մասնագիտական ընկերությունները Հայաստանի համար հաշվարկներ էին կատարել, համաձայն որոնց ՀՀ-ում տոմատի մածուկի արտադրական կարողությունները տեղական սպառումը գերազանցում են 38 անգամ, մրգի խտանյութինը՝ 26, խնձորի հյութինը՝ 15 անգամ: Դրանից ելնելով էլ առաջարկվում էր, որ մեր գործարանները իրենց բիզնես-ծրագրերը կազմեն ելնելով արտաքին շուկայից: Փաստորեն, ներքին շուկան հագեցած է այդ (և ոչ միայն այդ) ապրանքատեսակներով, հումքի խնդիր չկա և պահանջարկի մեծացման դեպքում հնարավոր է շեշտակի ավելացնել արտադրության ծավալները: Այդ պարագայում սահմանափակող միակ գործոնը արտաքին շուկաների պահանջարկն է: Բայց արտաքին շուկայի առումով էլ խնդիր չկա, որովհետև այդ արտադրատեսակներից միայն Եվրամիությունը տարեկան ներմուծում է տարեկան ավելի քան 600 մլն ԱՄՆ դոլարի ապրանք, գումարած՝ Միջին և Մերձավոր Արևելքի շուկաները, որտեղ այդ պահանջարկն անցնում է 100 մլն-ի սահմանագիծը: Սրանցից զատ, կային ու կան նաև ամերիկյան և թերևս աշխարհի ամենատարողունակ ու մեզ համար ամենամատչելի՝ ռուսական շուկան, որի ուղղությամբ, ցավոք, մինչ օրս լուրջ ուսումնասիրություններ չեն արվել:

Հաշվի առնելով, որ Հայաստանը պոտենցիալ մրցունակ է Եվրոպական շուկաներում, իսկ արտադրական կարողությունները գործում են ընդամենը 20%-ի չափով, տրամաբանական էր, որ ՀՀ-ն արտաքին շուկայում կկարողանար գրավել որոշակի դիրք: Եթե մեզանում կրկնապատկվեր արտադրանքը և լրացուցիչ արտադրանք արտահանվեր Եվրամիություն, ապա հայ գործարարներն ի վիճակի էին գրավելու լուրջ մածուկի շուկայի 5%-ը, ծիրանի խյուսի խտանյութի 15%-ը, խնձորի հյութի խտանյութի 0,5%-ը: Դա հնարավոր էր տեսականորեն: Ինչ տեղի ունեցավ իրականում: 1999թ.-ին Հայաստանի Հանրապետությունը

արտահանել է 9163 տոննա տոմատի մածուկ (Հայաստանում արտադրվում է 24 բրիքս լոլիկի մածուկ (24% պինդ նյութ եւ 76% ջուր), կա՛մ անմիջապես լոլիկից, կա՛մ լոլիկի մածուկի խտանյութից): Սա բավականին լուրջ թիվ է: Մինչդեռ 2000-ականների սկզբներից լոլիկի մածուկի արտահանման ծավալները սկսեցին անկում արձանագրել. 2003թ.-ին արտահանվեց 6800 տոննա¹, 2004-ին՝ 6670², 2005թ.-ին՝ 7140³, 2006-ին՝ 4550⁴, 2007թ.-ին՝ 4850⁵, 2008թ.-ին՝ գրեթե 2700⁶, 2009-ին արդեն 850 տոննա, 2010-ին՝ 260 տոննա տոմատի մածուկ⁷: Փաստացի, հայաստանյան ընկերությունները և՛ դրսում, և՛ ներսում իրենց արտադրություններն ընդարձակելու լուրջ հնարավորություններ ունեին, բայց տարեցտարի նվազեցնելով արտահանման ծավալները դուրս մղվեցին շուկայից: Դա տեղի ունեցավ բոլորովին էլ ոչ շուկայական մրցակցությանը չդիմանալու պատճառով, այլ Հայաստանում այդ ոլորտում ներքին հակասությունների արդյունքում: Տոմատ արտադրող հայկական ընկերությունները վարկային ֆինանսավորման լուրջ կարիք ունեին ու երկու-երեք տարի չկարողացան պետությունից ստանալ վարկային ֆինանսավորում և մեծածավալ արտադրություն կազմակերպել: Մինչդեռ նույն ռուսական շուկան պարզապես կլանում էր հայկական արտադրության լոլիկի մածուկը: Հետաքրքիրն այն է, որ դեռ կոմունիստական հասարակարգի օրոք Ռուսաստանի ձկնարդյունաբերության նախարարներից մեկը ներքին հրաման էր իջեցրել ձկան պահածո արտադրող գործարաններին, համաձայն որի ՌԴ-ում տոմատի մածուկով արտադրվող այդ պահածոները պետք է պատրաստվեն միայն հայկական տոմատով, քանի որ սա առանձնանում էր իր խիստ բարձր որակով: Մոսկվայում գործող Հայաստանի ներկայացուցիչներն էլ այդ հրամանը հետագայում օգտագործում էին որպես հայկական տոմատի գովազդ: Հասկանալի է, որ դա չէր մեծ պահանջարկի պատճառը, բայց պայմանները նպաստավոր էին: Բայց արտահանմանը վերաբերող ցուցանիշները փաստում են, որ 2010թ.-ին արդեն մեր տոմատը շուկայից լիովին դուրս էր մղվել: Վերջին մի քանի տարիներին նորից էապես աճել են տոմատի մածուկի արտահանման ծավալները, 2021թ.-ին գերազանցելով 5 հազար տոննայի սահմանագիծը (2020թ.-ին՝ 4.5 հազարի), բայց դա տեղի է ունենում դրսի հումքի, առավելապես ԻԻՀ-ից ավելի նոսր տոմատի հյութի ներկրման, մեր հումքով՝ հարստացման ու արտահանման տարբերակով: Այսկերպ, իհարկե, մեր ընկերությունները դրսի տոմատի շուկայում որոշակի տարածք զբաղեցնում են, ինչը լավ է, բայց, քանի որ լոլիկի մշակության ծավալները տարեցտարի նվազում են, սրանից ստացվող բերքը ևս նվազում է: Քանի որ վերջին տարիներին հանրապետությունում հա-

¹ https://www.armstat.am/file/article/2_zb_iy_nish.pdf

² https://www.armstat.am/file/article/tradear_4.pdf

³ https://www.armstat.am/file/article/4_nish_1.pdf

⁴ https://www.armstat.am/file/article/4_nish_07_1.pdf

⁵ https://www.armstat.am/file/article/ft_4nish_07_1.pdf

⁶ https://www.armstat.am/file/article/ft_4nish_08_1.pdf

⁷ https://www.armstat.am/file/article/ft_4nish_11_1.pdf

րավամերիկյան ցեց վնասատուն է տարածվել ու մինչ օրս դեռ արդյունավետ պայքարի միջոցները չեն գտել, դա մեծապես ազդում է լուրիկի բերքի որակի վրա, հետևաբար տեղական արտադրության տոմատի ծավալների աճի հավանականությունը չի մեծանում: Մինչև 2000թ.-ը Հայաստանում լուրիկ էր մշակվում ավելի քան 7 հազար հա-ի վրա, վերջին տվյալներով լուրիկ մշակվում է 4,7 հազար հա-ի վրա:

Աշխարհում, այսօր բացի լուրիկի մածուկից մեծ է մրգերի և նեկտարների պահանջարկը: Հայաստանում տեղական հումքի բազայի վրա արտադրվում են խնձորի, ծիրանի, դեղձի, բալի, մասուրի, նարնջի ու մանգոյի հյութեր՝ ներմուծված խտանյութերից: Հանրապետությունում խնձորի, ծիրանի, դեղձի, բալի հյութերի արտադրության համար բազան, կարելի է ասել, անսպառ է: Հյութերի արտադրության համար հումքի ապրանքային տեսքի բարձր լինելը պարտադիր չէ: Մեզանում արտադրված գյուղմթերքի ավելի քան 30%-ի ապրանքային տեսքը չի բավարարում անգամ ներքին շուկայի ցածր սեգմենտի պահանջարկները: Հետևաբար, այն պետք է վերամշակվի: Եթե ելնենք այն հանգամանքից, որ 2020թ.-ին արտադրվել է պտղի ու հատապտղի 255 հազար տոննա համախառն բերք¹, ապա նույնիսկ սրա 20%-ի դեպքում ստացվում է ավելի քան 50 հազար տոննա հումք, որից հնարավոր է ստանալ նվազագույնը 20 մլն լիտր մրգախյուս, որ «բացված» վիճակում կարող է հասնել ավելի քան 40 մլն լիտր մրգախյութի: Մինչդեռ 2020-ին հանրապետությունում արտադրվել է 11,8 մլն լիտր մրգախյութ, 2021թ.-ին՝ 15,2 մլն լիտր: Նախորդ տարիների ցուցանիշները ևս 11-12 մլնի շրջանակներում են: Նույն 2021թ.-ին հանրապետությունից արտահանվել է 5579 տոննա մրգախյութ (ներկրվել է 4,4 հազար տոննա): Փաստացի, այս փուլում Հայաստանն օգտագործում է իր պոտենցիալ հնարավորությունների 30-40%-ը: Մինչդեռ հարյուրավոր տոննաներով խնձոր, դեղձ, ծիրան է փչանում և չեն կարողանում իրացնել, որովհետև վերամշակողները մթերումներն իրականացում են անհատ միջնորդների միջոցով, որոնք գերշահույթով տարված, գյուղացուն գնման այնպիսի գներ են առաջարկում, որի դեպքում արտադրողը բերքահավաքի վրա ավելի շատ ծախս է անում, քան ստացվելիք եկամուտն է: Մյուս կողմից, իհարկե, շուկան գերհագեցած է և իրացման խնդիր կա: Բայց գոնե այս փուլում և առաջիկա տարիների համար ռուսական շուկան «դատարկվել» է ու հայ արտահանողների առաջ բազում դռներ են բացվել նաև այս ուղղությամբ: Այդուհանդերձ, մեր արտադրողների կողմից այս օրերին որևէ ակտիվություն չի զգացվում, մթերումների ծավալների մեծացման միտումներ ընդհանրապես չեն դրսևորվում:

ԽՍՀՄ փլուզումով հայկական մրգերի արտահանման շուկան խիստ փոքրացավ: Իհարկե, կա ռուսական հսկայական շուկան, որտեղ առկա է հայկական մրգի պահանջարկ, բայց այն մասամբ լցվել է այլ երկրների գյուղմթերքով: Մյուս կողմից, կապված տնտեսական դժվարությունների հետ, ԱՊՀ շուկաներում գնողունակությունը ցածր է, հետևաբար իրացման գները ևս ցածր են: Այս պայ-

¹ https://www.armstat.am/file/article/29_gt_2020.pdf

մաններում, որպես լավագույն այլընտրանք հանդես է գալիս չրարտադրությունը: Ամենապարզ հաշվարկներով, նույնիսկ ամենաբարձրորակ թարմ միրգը չրի վերածելիս ավելի մեծ ավելացված արժեք է գոյանում, քան եթե այն իրացվեր թարմ վիճակում: Բացի այդ, չիրը շուտ չի փչանում, կարելի է երկար ժամանակ պահել առանց լրացուցիչ ծախսերի: Այն քաշային և ծավալային առումով մի քանի անգամ զիջում է թարմ մրգերին, ու դրանց համեմատ, սրա տեղափոխման հնարավորություններն անհամեմատ մեծ են: Ի տարբերություն թարմ մրգերի, չիրը հնարավոր է արտահանել ողջ տարին: Նշյալ գործոնները բավարար են չրարտադրության ծավալները շեշտակի զարգացնելու համար: Հատկապես, որ սա Հայաստանի համար ավանդական է պատրաստման և, վերջին ավելի քան հարյուր տարիներին, նաև իրացման առումով: Բնականաբար, դրանց մշակության հիմնական արեալը Արարատյան դաշտն է, որտեղ վերջին տարիներին իրացման անհնարինության պատճառով երբեմն հազարավոր տոննաներով ծիրան ու դեղձ, խնձոր է մնում դաշտերում: Մինչդեռ, Թուրքիան վերջին 1-2 տասնամյակում Իրանից գնում էր ցածրորակ միրգ և օգտագործում որպես չրի հումք՝ դրանով ողողելով աշխարհի շուկաները: Հիմա Իրանը պետականորեն արգելել է իր անորակ միրգը արտահանել Թուրքիա: Ի վերջո, համաշխարհային շուկայում միայն super ապրանք չէ, որ իրացվում է: Հայկական բանակը, ռուսականի մի քանի ստորաբաժանում, բավական են Հայաստանում արտադրված միջին որակի ու անգամ ցածրորակ ամբողջ արտադրանքն իրացնելու համար: 1999թ.-ին, Մոսկվայում կայացած ցուցահանդեսներից մեկի ժամանակ, քաղաքային իշխանության ներկայացուցիչները մեր կառավարության ներկայացուցիչներին առաջարկել են գնել ամիսը 10 տ. միջին որակի չիր մանկատների ու ծերանոցների համար: Դրա կես հնարավորությունն անգամ չենք ունեցել: Այսօր էլ, չնայած արտադրության ծավալների էական աճին, հանրապետությունում չի գտնվի մի ընկերություն, որն ի վիճակի կլինի որոշակի ժամանակային միջակայքում 100 տոննա արտահանում իրականացնելու:

Թեև վերջին տարիներին այս ոլորտում ուսումնասիրություններ չեն իրականացվել, բայց վստահությամբ կարելի է պնդել, որ ինչպես և 20 տարի առաջ, այսօր էլ, Հայաստանում արտադրված չրի մոտ 90%-ը բաժին է ընկնում անհատ գյուղացիներին, և վերամշակումը հիմնականում կատարվում է տնային պայմաններում: Հասկանալիորեն, նաև ժամանակակից չրանոցների օգտագործմամբ, յուրաքանչյուրը տարեկան արտադրում է մի քանի տասնյակ կգ-ից մինչև մի քանի տասնյակ տոննա չիր: Հասկանալի է, որ չորանոցների կառուցման համար հատուկ սարքավորումներ և մեծ ծախսեր պետք չեն: Միակ տեխնոլոգիան արևային չորացումն է: Թուրքիայում, որը համարվում է աշխարհում ծիրանի չրի ամենամեծ արտադրողն ու արտահանողը, մրգի չորացում-չրացումը կատարվում է հիմնականում բաց երկնքի տակ: Նույնը՝ Կալիֆոռնիայում: Հայաստանում այս գործում կան խիստ մասնագիտացած գյուղեր Արտաշատի և Աշտարակի տարածաշրջաններում: Արտաշատի Արևշատ գյուղում, մեր դիտարկումներով, տարեկան արտադրվում է շուրջ 500-600 տոննայից ավելի չիր: Արմավիրում անհատ ձեռներեց կա, որ արտադրում է 60-70 տոննա ու վերջին տարի-

ներին տարեկան տասնյակ տոննաներով ավելացնում է արտադրության ծավալները: Նախկինում մեր չիր արտադրողները ֆինանսական խնդիրներ ունեին: Գյուղացուց ապրանքը գնելիս հարկավոր էր ունենալ գումար, որ տեղում, անմիջապես վճարվեր ապրանքի դիմաց, ինչն ավելի հաճախ չէր արվում: Վերջին 5-6 տարիներին այդ խնդիրը կարելի էր ասել բավականին լավ լուծվել է: Բանկերը մատչելի տոկոսադրույքներով վարկեր են տրամադրում: Պետական մարմիններն աջակցում են ընկերություններին՝ հնարավորություն տալով առանց մեծ ծախսերի մասնակցել Ռուսաստանում և արտասահմանում կազմակերպվող ցուցահանդեսներին: Դրանցում հաճախ հայկական ապրանքը բավարարում է օտարերկրացի գործարարների պահանջները: Սկսում են բանակցությունները և գրեթե բոլոր դեպքերում ավատվում է նրանով, որ մեր ունցած ծավալները չեն բավարարում: Ավելին, վերջին երկու-երեք տարիներին, արդեն հունվար ամսից սկսած, չրերի արտահանմամբ զբաղվող անհատները ընդունված գներից 20-30%-ով թանկ չիր չեն կարողանում գտնել: Մինչդեռ Հայաստանում չրի արտադրական կարողությունները բավական մեծ են: Կա հումքի մեծ պաշար: Հումքային հնարավորությունները տասնապատիկ գերազանցում են արտադրական կարողությունները: Ոլորտը բավականին առաջընթաց տեմպերով զարգանում է: Մի քանի տարի առաջ կատարված վերջին ուսումնասիրություններից մեկի արդյունքներով, երկրում գործում էր չրերի մոտ 5500 արտադրող, որոնցից 5400-ը տարեկան մինչև 1 տոննա արտադրողներ են, 100-ը՝ 1-ից 5 տոննա և 21-ը՝ 5 տոննայից ավելի: Հիմա այդ թվերը բազմապատիկ ավելացել են: Այդուհանդերձ, հայ արտադրողները դեռևս ի վիճակի չեն անհատապես շարունակ մատակարարել պահանջվող մեծ ծավալները: Թերևս նաև պահանջարկը բավարարել չկարողանալն է բերել նրան, որ այս ոլորտում զբաղվողներից որոշները թուրքական արտադրության չրերը խառնում են հայկականին և իրացնում որպես հայկական: Սրանց արտաքին ու համային տարբերությունները մեծ չեն և դրանք զանազանելը բավականին դժվար է: Մինչդեռ, թուրքականի մեկ կգ-ի ինքնարժեքը միջինում գրեթե եռակի անգամ էժան է հայկականից: Շատերը, ներկրելով թուրքականը, այստեղ խառնում են հայկական արտադրության չրերին և արտահանում՝ որպես հայկական: Սա էապես ազդում է Հայաստանում չրարտադրության վրա: Բայց մի դրական պահ կա այն առումով, որ Թուրքիան ավելի շատ ծիրանի չիր է արտադրում, իսկ Հայաստանի արտահանած ծավալներում ծիրանի չիրն ամենաքիչն է:

Գիտական նորույթ: Ագրոպարենային արտադրանքի արտահանման խթանման նպատակով վերլուծվել են ագրոպարենային համալիրի հիմնական ճյուղերը, հիմնավորվել է ոլորտում փոփոխությունների անհրաժեշտությունը, որոնք կարող են նպաստել արտահանման ծավալների զգալի ընդլայնմանը:

Եզրակացություններ և առաջարկություններ: Կան ոլորտներ, որոնք Հայաստանում ավանդական են ու շուրջ 150 տարվա արդյունաբերության զարգացման պատմություն ունեն: Նախախորհրդային, խորհրդային և հետխորհրդային Հայաստանում սրանք մեր տնտեսության մեջ լուրջ մասնաբաժին են ունեցել: Պայմանավորված Ռուսաստան-Արևմուտք առճակատումամբ, Ռուսաստանի

նկատմամբ պատժամիջոցների կիրառմամբ բացվել են արտահանման լայն հնարավորություններ ՀՀ ագրոպարենային արտադրանքի արտահանման ընդլայնման ուղղությամբ: Արտահանման հիմնական քաշող ճյուղեր կարող են հանդիսանալ կոնյակագործությունը և գինեգործությունը, պանրագործությունն ու չրարտադրությունը, ինչպես նաև տոմատի մածուկի արտադրությունը: Նշված ճյուղերի զարգացման և արտահանման ծավալների ավելացման համար անհրաժեշտ է, որ գյուղատնտեսության զարգացման ռազմավարությունները կառավարության կողմից ընդունվել, հաստատվելուց հետո նաև կյանքի կոչվեն, ինչպես նաև կառավարությունը կարողանա գյուղատնտեսությանն ապահովել ռոտզման ջրով, բույսերի պաշտպանության նպատակով անհրաժեշտ քիմիկատներով, պարարտանյութերով և այլն: Միայն ոլորտում հետևողական և շարունակական փոփոխությունների շնորհիվ հնարավոր կլինի հասնել արտահանման ծավալների ավելացման:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Ադոնց Մ., Հայաստանի ժողովրդական տնտեսությունը և հայ տնտեսագիտական միտքը XX դարի սկզբին, Երևան: [ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ.](#), 1968, 496 էջ
2. Ավագյան Գ., Հայաստանը 1920-1990թթ., (Տնտեսաաշխարհագրական ակնարկ), Երևան, Ոսկան Երևանցի 1997, 418էջ
3. Ավետիսյան Մ., Հայաստանի գյուղատնտեսությունը և ագրովերամշակումը, Երևան, Լիմուշ հրատարակչություն, 2010, 233 էջ,
4. «Բի Էս ՄԻ» Բիզնեսի Աջակցման Կենտրոնն «Օբսֆամ» բրիտանական կազմակերպության հետ համատեղ 2012 թվականին ուսումնասիրել է Հայաստանում չրարտադրության միտումները, <https://armenpress.am/arm/news/706106>
5. Հայաստանի Հանրապետության վիճակագրական կոմիտե, Հայաստանի վիճակագրական տարեգիրք 2007, 2013, 2016, 2019-2021
6. Հայաստանի Հանրապետության վիճակագրական կոմիտե, ՀՀ արտաքին առևտուրը 2010 թվականին , <https://www.armstat.am/am/?nid=82&id=1252>
7. Государственное регулирование сельского хозяйства, В.А. Воробьев, С.А. Константинов, В.Д. Шмыков и др. – Мн.: 1999,157 с., 31
8. Захарова Г.П., Повышение эффективности мер государственной поддержки сельхозтоваропроизводителей в условиях кризиса, Вестник Казанского государственного аграрного университета, 2015. № 4 (38), 157 с. 16-19
9. Романенко Г. А, Роль аграрной науки в реализации Государственной программы развития сельского хозяйства, Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. 2010. № 3, с.13–14
10. Сагайдак А.Э., Земельная собственность и рента – М.: Агропромиздат, 1991, 80с.
11. <https://www.armstat.am/am/?nid=82&id=1252>
12. https://www.armstat.am/file/article/sv_12_07a_121.pdf
13. https://www.armstat.am/file/article/ft_4nish_07_1.pdf
14. https://www.armstat.am/file/article/sv_12_10a_121.pdf
15. https://www.armstat.am/file/article/ft_4nish_11_1.pdf

16. https://www.armstat.am/file/article/2_zb_iy_nish.pdf
17. https://www.armstat.am/file/article/trade_ar_4.pdf
18. https://www.armstat.am/file/article/4_nish_1.pdf
19. https://www.armstat.am/file/article/4_nish_07_1.pdf
20. https://www.armstat.am/file/article/ft_4nish_07_1.pdf
21. https://www.armstat.am/file/article/ft_4nish_08_1.pdf
22. https://www.armstat.am/file/article/ft_4nish_11_1.pdf
23. https://www.armstat.am/file/article/29_gt_2020.pdf

References

1. Adonc M., Hayastani jhoghovrdakan tntesowt'yowny' & hay tntesagitakan mitqy' XX dari skzbin, Er&an: HSSH GA hrat., 1968, 496 e'j
2. Avagyan G., Hayastany' 1920-1990t't'., (Tntesaashxarhagrakan aknark), Er&an, Oskan Er&anci 1997, 418e'j
3. Avetisyan S., Hayastani gyowghatntesowt'yowny' & agroveramshakowmy', Er&an, Limowsh hratarakchows' yown, 2010, 233 e'j,
4. «Bi E's SI» Biznesi Ajakcman Kentronn «O'qsfam» britanakan kazmakerpowt'yan het hamategh 2012 t'vakanin owsowmnasirel e' Hayastanowm chrartadrowt'yan mitowmnery', <https://armenpress.am/arm/news/706106>
5. Hayastani Hanrapetowt'yan vitwakagrakan komite, Hayastani vitwakagrakan taregirq 2007, 2013, 2016, 2019-2021
6. Hayastani Hanrapetowt'yan vitwakagrakan komite, HH artaqin ar'&towry' 2010 t'vakanin
7. Государственное регулирование сельского хозяйства, В.А. Воробьев, С.А. Константинов, В.Д. Шмыков и др. – Мн.: 1999, 157 с., 31
8. Захарова Г.П., Повышение эффективности мер государственной поддержки сельхозтоваропроизводителей в условиях кризиса, Вестник Казанского государственного аграрного университета, 2015. № 4 (38), 157 с. 16-19
9. Романенко Г. А, Роль аграрной науки в реализации Государственной программы развития сельского хозяйства, Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. 2010. № 3, с.13–14
10. Сагайдак А.Э., Земельная собственность и рента – М.: Агропромиздат, 1991, 80с.

ԱԳՐՈՊԱՐԵՆԱՅԻՆ ԱՐՏԱԴՐԱՆՔԻ ԱՐՏԱՀԱՆՄԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

Աշոտ Խաչատուրի Մարկոսյան Աշոտ Պողոսի Խաչատրյան

Համառոտագիր: Հոդվածում ներկայացվել է ագրոպարենային համալիրի վիճակը, որոշ համեմատություններով նախախորհրդային և խորհրդային շրջանի հետ: Դա արվել է այն նկատառումով, որ պեճակի պատմական փաստերով ներկայացվեն մեր երկրի տնտեսության համար, նաև արտահանման տեսակետից,

հեռանկարային ոլորտները. գինեգործությունն ու կոնյակագործությունը, չրարտադրությունը, հյուրերի արտադրությունը, լուսնի մածուկի և պանրի արտադրությունը:

Հողվածի արդիականությունը: Ռուսական շուկան, ելնելով համաշխարհային զարգացումներից ստեղծված իրավիճակից, կարիք ունի թարմ և մշակված սննդամթերքի մեծ քանակությունների: Հայաստանի գյուղատնտեսությունը դրանց ոչ մեծ մասի պահանջարկը բավարարելու լուրջ պոտենցիալ ունի, պարզապես կառավարման, լոգիստիկ, մարկետինգային հարցերում լուրջ բացթողումներ ունենք, որ շատ արագ պետք է շտկվեն: Գյուղատնտեսության զարգացման ռազմավարությունը ևս պետք է վերանայվի, որպեսզի թե՛ արտահանման առումով, և թե՛ մեզ անհրաժեշտ սննդի ներկրման առումով թիրախները ճիշտ ընտրվեն: Համաշխարհային տնտեսությունն այժմ շրջադարձային փուլում է, և թիրախների ճիշտ ընտրությունը կարող է լավ հեռանկարներ բացել արտահանման առումով: Ուստի այս համատեքստում կարևորվում է ագրոպարենային արտադրանքի արտահանման խթանման մեխանիզմների բացահայտումը, ինչն էլ պայմանավորում է մեր **հետազոտության արդիականությունը:**

Հետազոտության **նպատակը** ագրոպարենային արտադրանքի արտահանման ոլորտի հիմնախնդիրների բացահայտումն է, որի համար ուսումնասիրվել են արտահանման հնարավորությունները, ինչն էլ քննության է առնվել տնտեսական զարգացման տարբեր տեսանկյուններից:

Մեթոդաբանություն: Տեղեկատվության հավաքագրման համար կիրառվել են պատմական, համակարգային, նկարագրական, համեմատական վերլուծությունների, տնտեսավիճակագրական խմբավորումների մեթոդները:

Գիտական նորույթ: Ագրոպարենային արտադրանքի արտահանման խթանման նպատակով վերլուծվել են ագրոպարենային համալիրի հիմնական ճյուղերը, հիմնավորվել է ոլորտում փոփոխությունների անհրաժեշտությունը, որոնք կարող են նպաստել արտահանման ծավալների զգալի ընդլայնմանը:

Պայմանավորված Ռուսաստան-Արևմուտք առճակատումամբ, Ռուսաստանի նկատմամբ պատժամիջոցների կիրառմամբ բացվել են արտահանման լայն հնարավորություններ ՀՀ ագրոպարենային արտադրանքի արտահանման ընդլայնման ուղղությամբ: Եվ միայն կառավարության կողմից ոլորտում հետևողական և շարունակական փոփոխությունների շնորհիվ հնարավոր կլինի հասնել արտահանման ծավալների ավելացման:

Բանալի բառեր: Արտահանում, ագրովերամշակում, ագրոպարենային համալիր, գինեգործություն, կոնյակագործություն, պահածոյագործություն, չրարտադրություն, խաղող, ֆիլոքսերա, շուկա:

ПРОБЛЕМЫ ЭКСПОРТА АГРОПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ ПРОДУКЦИИ В АРМЕНИИ

Ашот Хачатурович Маркосян

Ашот Погосович Хачатрян

Аннотация. В статье представлено современное состояние агропродовольственного комплекса, с некоторыми сравнениями с досоветским и советским периодами. Это сделано для того, чтобы с историческими фактами представить перспективные отрасли экономики нашей страны, в том числе и с точки зрения экспорта. Речь идет о производстве вина и коньяка, сухофруктов, соков, томатной пасты, а также - о пчеловодстве и производстве сыров.

Актуальность статьи. Исходя из ситуации, создавшейся из-за глобальных политических изменений, российский рынок нуждается в большом количестве свежих и переработанных продуктов питания. Во тоже самое время, сельское хозяйство Армении имеет хороший потенциал для удовлетворения спроса небольшой части этого рынка, однако у нас есть серьезные упущения в вопросах управления, логистики и маркетинга, нуждающиеся в очень быстром исправлении. Кроме того, должна быть пересмотрена стратегия развития сельского хозяйства с тем, чтобы были правильно определены необходимые нам целевые виды продуктов питания, как с точки зрения экспорта, так и импорта. Мировая экономика находится сейчас на переломном этапе и правильный выбор целей может открыть хорошие перспективы с точки зрения экспорта. Поэтому в данном контексте важно выявить механизмы стимулирования экспорта агропродовольственной продукции, что определяет актуальность нашего исследования.

Цель статьи. Целью исследования является выявление проблем экспорта агропродовольственной продукции, для чего были изучены возможности экспорта, который был рассмотрен с разных позиций экономического развития.

Для сбора информации использовались методы исторического, систематического, описательного, сравнительного анализа и социально-статистической группировки.

Научная новизна: В целях продвижения экспорта агропродовольственной продукции были проанализированы основные отрасли агропродовольственного комплекса, обоснована необходимость изменений в отрасли, что может способствовать значительному расширению объемов экспорта.

В связи с противостоянием России и Запада, применением санкций против России, открылись широкие экспортные возможности в направлении расширения экспорта сельскохозяйственной и пищевой продукции РА. И только за счет последовательных и непрерывных изменений в отрасли со стороны правительства можно будет добиться увеличения объемов экспорта.

Ключевые слова: Экспорт, агропереработка, агропродовольственный комплекс, виноделие, производство коньяка, консервирование, производство сухофруктов, виноград, филлоксера, рынок.

THE PROBLEMS OF AGRI-FOOD PRODUCTS' EXPORT IN ARMENIA

Ashot Khachatur Markosyan
Ashot Poghos Khachatryan

Abstract: The paper considers the current state of agri-food complex, with some comparisons with pre-Soviet and Soviet era. This was done in order to present with the help of historical facts the prospective sectors for the economy of Armenia, also in terms of export. These sectors are: winemaking and brandy production, dry fruits, juices, tomato paste, as well as beekeeping and cheesemaking.

Relevance of the article: Given the situation created due to the current developments in the global market, the Russian market needs large quantities of fresh and processed food products. Agriculture of Armenia has a solid potential to meet a small part of this demand; however, we have serious gaps in management, logistic and marketing issues that should be addressed very quickly. The strategy of agricultural development should also be revised to be able to correctly select the targets both in terms of export and import of the food that we need. The global economy is now in a turning point, and making mistakes is not desirable at all from the point of view of our interests. Therefore, in this context, it is important to identify the mechanisms of promoting the export of agri-food products, which determines the relevance of our research.

The **goal** of the research is to identify the problems of the export of agri-food products, for which the possibilities of export were studied, which was examined from different perspectives of economic development.

The methods of historical, systematic, descriptive, comparative analysis and socio-statistical grouping were used for the collection of information.

Scientific novelty: In order to promote the export of agri-food products, the main branches of the agri-food complex were analyzed, the need for changes in the sector was justified, which can contribute to the significant expansion of export volumes.

Due to confrontation between Russia and the West, with the application of sanctions against Russia, wide export opportunities have been opened in the direction of expanding the export of agricultural and food products of RA. And only due to consistent and continuous changes in the sector by the government, it will be possible to achieve an increase in export volumes.

Keywords: Export, agro-processing, agri-food complex, winemaking, brandy production, canning, dried fruit production, grapes, phylloxera, market.